

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПРИКАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНІКА

Інститут історії і політології

Кобець Ю. В., МАДРИГА Т. Б.

ПОЛІТИЧНІ ЕЛІТИ ТА ПОЛІТИЧНЕ ЛІДЕРСТВО

Методичні рекомендації до вивчення курсу

Івано-Франківськ
2014

Тематичний план

№ п/п	Назва теми	Кількість годин	
		Лекції	Семінари
1.	Трактування феномену політичної еліти	2	2
2.	Історичні особливості формування європейських традиційних еліт	2	2
3.	Історичні особливості формування політичної еліти в Україні	4	
4.	Ідеї елітарності від стародавніх часів до Нового часу	2	6
5.	Класичні та сучасні теорії еліт	6	
6.	Обґрунтування політичної еліти в політичній думці України	2	
7.	Структура та функціонування політичної еліти	2	4
8.	Типологія політичних еліт	2	
9.	Механізм формування політичної еліти	2	
10.	Політична еліта в перехідних політичних системах. Політична еліта в сучасній Україні	2	2
11.	Сутність політичного лідерства	2	2
12.	Концептуальні основи дослідження проблем політичного лідерства	4	4
13.	Сучасні західні теорії лідерства	4	
14.	Психологічні аспекти дослідження особи політичного лідера	2	
15.	Функції та інституціоналізація політичного лідерства	2	4
16.	Загальні типологічні підходи до політичних лідерів	2	
17.	Стилі політичного лідерства	2	
18.	Вожді і лідери. Культ особи політичного лідера	2	2
19.	Імідж політичного лідера	2	2
20.	Особливості формування політичного лідерства в сучасній Україні	2	2
	Всього	50	32

Проблема елітаризму та лідерства належить до актуальних і популярних напрямів політології. Навчальний курс “Політична еліта і політичне лідерство” розкриває суб’єктивну сферу політики, дає відповіді на питання про те, хто приймає політичні рішення, хто керує політичним процесом і хто несе відповідальність за прийняті рішення. Особливо гострими такі питання є для сучасної України, оскільки на цьому етапі відбувається процес формування національної еліти.

Навчальна дисципліна складається з двох блоків. Перший блок включає аналіз феномену політичної еліти і має на меті ознайомити студентів з еволюцією і концепціями політичної еліти, що склалися в зарубіжній та вітчизняній політичній думці, визначити сутність, структуру і типи політичної еліти, проаналізувати проблеми формування національної еліти.

Другий блок розкриває зміст поняття “політичне лідерство”, напрями обґрунтування цього феномену, психологічні дослідження політичного лідера, висвітлює типології політичних лідерів, вироблені в політичній науці.

Навчальний курс спирається на методологічну базу теоретичної і прикладної політології. Його специфікою є зв’язок з такими фундаментальними науками, як філософія, історія, соціологія, психологія. Засвоєння змісту навчальної програми передбачає формування у студентів знань і вмінь орієнтуватися в основних світових і вітчизняних напрямках обґрунтування явища політичної еліти і політичного лідерства; вироблення навичок політологічного аналізу функціонування і діяльності суб’єктів політичної влади, а також застосування отриманих знань у професійній діяльності.

Пропонований методичний посібник містить тематичний план, навчальну програму курсу, плани семінарських занять, питання для обговорення, список рекомендованої літератури до кожної теми, базовий понятійний апарат, на який слід звернути увагу в процесі підготовки до занять.

Мета курсу «Політичне лідерство та політична еліта» є освоєння студентами основних понять та категорій курсу, концепцій та закономірностей

процесі еліто- та лідетворення, формування у студентів науково-коректного уявлення про феномени політичного лідерства та еліт.

Завдання курсу «Політичні еліти та політичне лідерство»:

- ознайомити з першоджерелами світової та української політичної думки щодо вивчення політичної еліти;
- проаналізувати формування та розвиток основних теорій політичної еліти;
- виокремити основні тенденції розвитку політичної еліти та політичного лідерства України на різних етапах.
- з'ясувати роль і місце політичного лідерства в політичній системі, дослідити особливості її функціонування в сучасному політичному світі;

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен

знати: основні положення політологічних теорій та концепцій еліт та лідерства, особливості формування політичної еліти та соціально-політичну природу лідерства, особливості становлення української політичної еліти, місце еліти в сучасних системах політичної влади.

вміти: оперувати системою понять та категорій, які стосуються феноменів лідерства та еліт, правильно будувати політичну поведінку заради досягнення статусу лідера, розуміти основні закономірності функціонування еліт в громадянському суспільстві, застосовувати знання з теорії лідерства в політичній практиці, робити самостійну оцінку ефективності діяльності політичних лідерів та еліт.

НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА КУРСУ

«ПОЛІТИЧНІ ЕЛІТИ ТА ПОЛІТИЧНЕ ЛІДЕРСТВО»

Тема 1. Тракткування феномену політичної еліти

(2 год)

Природна елітарність людського суспільства. Поняття «еліта». Підходи до тлумачення еліти. Еліта як соціальна меншість. Еліта як духовна якість. Ознаки еліти. Об'єктивні умови існування еліти.

Основні підходи до розуміння політичної еліти: кількісний і якісний. Основа феномену політичної еліти – поняття політичної влади та організації суспільства. Нерівність як першоснова політичної влади, види нерівності. Поняття соціальної пристосованості і формування еластичної еліти.

Ірраціональне обґрунтування еліти (томізм, неотомізм, персоналізм). Біологічний напрям обґрунтування еліти (О.Аммон, Ж. де Ляпуж). Психологічний підхід (Г.Тард, З.Фройд). Економічний (технократичний) підхід (Дж.Бернхем). Функціональний підхід. Інституційний підхід.

Тема 2. Історичні особливості формування європейських традиційних еліт

(2 год)

Етапи формування політичної еліти в Античності. Влада найкращих – аристократія. Басилеї, євпатриди у Стародавній Греції, патриції у Стародавньому Римі. Еліта в період грецької рабовласницької демократії. Панівна верхівка Римської республіки.

Політична еліта Середньовічної Європи: від рицарства до дворянства. Старе і нове дворянство.

Формування політичної еліти в XIX-XX ст. Характеристика джерел влади.

Тема 3. Історичні особливості формування політичної еліти в Україні

(4 год)

Проблема дослідження історичної спадковості української еліти. Історичні етапи формування політичної еліти в Україні. Особливості зародження

політичної еліти в період існування Київської Русі та Галицько-Волинського князівства (князь, «княжі мужі», династії бояр). Піраміда влади Литовської доби: великі князі, пани, бояри-шляхта, бояри-опричники. Структура панівної еліти в Україні середини XV – XVII ст.: князі-пани (магнати), зем'яни-шляхта, шляхта-голота, панцирні бояри, їх риси. Національна еліта в XVII-XVIII ст. Українське дворянство у XIX ст.

Етапи розвитку української політичної еліти в умовах радянської влади. Ліквідація старої політичної еліти, української шляхти як частини російського дворянства, зародження номенклатуроутворення. Період українізації, формування пролетарської інтелігенції, утворення низової та середньої ланок радянської влади. Особливості верхнього ешелону влади. Утвердження радянської системи номенклатури у 30-60-х роках. Етап ерозії номенклатури у 70-80-х роках. Занепад номенклатури.

Тема 4. Ідеї елітарності від стародавніх часів до Нового часу

(2 год)

Проблема елітарності суспільства в поглядах Геракліта, Сократа, Платона, Арістотеля.

Середньовічні уявлення про правлячу меншість (Діонісій Ареопіт, Тома Аквінський). Концепція політичної влади сильної ініціативної меншості Н.Макіавеллі («Государ»).

Проблема аристократії в працях Т.Гоббса, Ш.Монтескє, Г.Гегеля. Ідеї елітарності в поглядах Ф. Ніцше.

Тема 5. Класичні та сучасні теорії еліт

(6 год)

Ідеї В.Парето щодо рушійних сил політичної системи. Дериваціні та резидуальні мотиваційні імпульси людської діяльності. Закон про поствійну зміну (циркуляцію) еліт. Горизонтальні циркуляція. Вертикальна циркуляція.

Г.Моска про елітарність суспільства. Основні варіантизміни еліти: збільшення еліти без її оновлення, «увічнення» еліти без її оновлення, чисте оновлення. Поняття правлячого класу.

Р.Міхельс «До соціології партійності».

Концепція елітарності Х.Ортеги-і-Гассета («Бунт мас»).

«Демократичний елітизм» М.Вебера.

Марксистський підхід до політичного елітизму. Еліта як авангард більшовицької партії (І.Ленін). М.Джілас «Новий клас». Н.Пулантцас «Політична влада і суспільні класи». Р.Мілібенд «Держава в капіталістичному суспільстві. Аналіз західної системи влади».

Ліволіберальна концепція політичної еліти. Ч.Р.Міллс. «Правляча еліта». Піраміда влади.

Елітистський підхід і теорія менеджменту (Дж.Бернхейм, Д.Белл). Репутаційний підхід (Ж.Мейно) і концепція Р.-Ж.Шварценберга. Плюралістичний підхід і теорії множинності еліт (А.Бентлі, Р.Даль, Р.Арон, П.Шаран).

Тема 6. Обґрунтування політичної еліти в політичній думці України

(2 год)

Уявлення про князя у творах періоду Київської Русі. Іларіон «Слово про закон і благодать». Орагізація державної влади у працях С.Оріховського. Піраміда влади С.Яворського. Ідеї елітарності в поглядах Сковороди. Характеристика досліджень дворянської еліти ХІХ ст.

Концепції української елітарності ХХ ст. (В.Липинський, Д.Донцов).

Сучасні дослідження феномену політичної еліти.

Тема 7. Структура та функціонування політичної еліти

(2 год)

Поняття «політична еліта», «правляча еліта», «контреліта», «бюрократія». Структура політичної еліти за В. Мілановскі («правляча еліта», «потенційні

еліти», «селекторат», «самодільні еліти», «еліти в політиці», «групи вето», «пов'язана група»). Основні детермінанти структури політичної еліти: ієрархічність, розмежування компетенції, рутинний характер рішень.

Підситеми політичної еліти: внутрішнє коло влади, коло політично-урядової еліти, коло суспільно-господарської еліти, коло груп тиску, коло регіонально-локальних керівників, активісти політичних партій, суспільно-політичних рухів.

Способи визначення складу правлячої еліти. Статусний метод. Репутаційний метод. Десізіональний метод.

Функції політичної еліти (політичного цілепокладання/стратегічна, інтегративна, регулятивна, мобілізаційна, вираження і представництво інтересів, комунікативна, прийняття і контроль за реалізацією рішень, маніпулятивна).

Принципи діяльності правлячої еліти у високоорганізованому суспільстві (за М.Вебером).

Тема 8. Типологія політичних еліт

(2 год)

Класичні типології еліт (Н.Макіавеллі, В.Парето). Різноманітність критеріїв типологізації. Правляча і неправляча. Вища, середня, адміністративна. Відкрита і закрита. Традиційна і сучасна. Легітимна і нелегітимна. Фрагментована, нормативно інтегрована та ідеологічно інтегрована. Загальнонаціональна та регіональна.

За характером впливу на маси: спадкова еліта, ціннісна еліта, функціональна еліта. За характером внутрішньоелітних відносин: об'єднана і роз'єднана еліта. За ступенем представництва: елітизм високим ступенем представництва і еліти з низьким ступенем представництва.

Тема 9. Механізм формування політичної еліти

(2 год)

Г. Моска про три тенденції розвитку політичного класу: наслідування, вибори і кооптація. В. Парето і циркуляція еліт. Р. Міхельс про олігархізацію політичної еліти. Рекрутування політичної еліти (політичні партії, бюрократичний апарат, церква і релігійні організації, профспілки, економічні інститути та сфера бізнесу, армія, система освіти).

Основні сучасні системи добору еліт. Антрепренерська система. Система гільдій. Номенклатурна система.

Критерії ефективності діяльності еліти (гласність, недопущення перетворення правлячої еліти на тоталітарну, встановлення плюралізму в суспільстві).

Тема 10. Політична еліта в перехідних політичних системах. Політична еліта в сучасній Україні

(2 год)

Перехідні політичні процеси та процеси заміни правлячого класу. Кризи та трансформація еліт. Склад нових політичних еліт. Можливі різновиди впливу криз на склад політичної еліти. Взаємовідносини еліт і їх поведінка у зміні режимів влади. Еліти у Східній Європі.

Елітизм та демократія: пробелми поєднання в сучасному світі.

Особливості зародження, формування та розвитку сучасної політичної еліти в Україні. Склад сучасної правлячої еліти. Народження та розквіт кланів в Україні, їх технології. Бізнесова та політична еліта – проблеми взаємодії та взаємовідносин. Олігархізація політики.

Регіональні та місцеві політичні еліти, їх роль у процесах трансформації. Проблеми формування місцевої політичної еліти.

Тема 11. Сутність політичного лідерства

(2 год)

Поняття «політичного лідерства» (центр групових інтересів, прояв особистісних рис, мистецтво досягнення згоди, дія й поведінка, інструмент

досягнення мети або результату, взаємодія, вміння переконувати, здійснення впливу, ставлення до влади, диференціація ролей, ініціація або введення до структури). Феномен лідера як визнання природних відмінностей людей. Принцип лідерства як правило діяльності суспільних груп, що формує тип владних відносин між групами. Інститут лідерства як ієрархічний спосіб організації політичного життя суспільства.

Загальні характеристики політичного лідера: біологічні, психологічні, потяг до влади, джерела керівництва, політична активність, ставлення до власної компетенції.

Домінування та підкорення як основа лідерства. Влада, вплив і механізми впливу лідера на підлеглих. Основні компоненти політичного лідерства (соціальні умови та фактори, індивідуально-психологічні властивості лідера, ресурси або засоби для політичної діяльності). Лідерство та керівництво.

Тема 12. Концептуальні основи дослідження проблем політичного лідерства

(4 год)

Теоретико-методологічні основи дослідження проблем політичного лідерства. Історичний, інституційний, системний, структурно-функціональний, типологічний методи. Сучасні методи дослідження політичного лідерства (біхевіоральний, метод експертних оцінок, комунікативний метод, метод моделювання. Специфічні методи: порівняльний, феноменологічний, герменевтичний, цивілізаційний, соціологічний. Міждисциплінарний підхід. Специфіка політологічного підходу до проблем лідерства.

Основні джерела теорій політичного лідерства. Релігійні джерела. Концептуально-історичні витоки (Геродот, Фулідід, Плутарх). Філософські витоки (Платон, Арістотель). Соціально-історичні джерела. Н.Макіавеллі про політичне лідерство. Проблеми верховної влади в поглядах Т.Гоббса. Роль особистості для німецької держави в розумінні Г.Гегеля. Марксистська методологія політичного лідерства. Т.Карлейль про людину-героя. Концепція

надлюдини Ф.Ніцше. Концепція політичного лідерства М.Вебера. Ж.Блондель і «Політичне лідерство».

Умови формування науки про правителів у вітчизняній науці. «Слово Даниїла Заточника». Обґрунтування абсолютизму в працях Й.Волоцького і Ф.Псковського. Розуміння ролі особи в історії О.Герценом. Ідеолог бланкізму П.Ткачов. Теорія «героїв і натовпу» М.Михайловського. М.Сперанський. П.Струве. Соціальний ієрархізм (М.Бердяєв, С.Франк, П.Сорокін, М.Тимашев), «Неомонархізм (І.Ільїн, П.Флоренський).

Ідеї політичного керівництва та лідерства в українській думці (Г.Граб'янка, Д.Бантиш-Каменський, М.Костомаров, М.Даргоманов, М.Грушевський, В.Винниченко).

Тема 13. Сучасні західні теорії лідерства

(4 год)

Теорії рис (Ф.Гальтон, К.Берд, Є.Вятр, Р.Такер, Р.Емерсон, К.Стінер, Ю.Дженнінгс, Б.Басс, Є.Боргатт, Р.Каттел, Г.Стайс, Р.Манн, А.Лоутон, Е.Роуз, М.Гантер). Ситуативні теорії лідерства (Р.Стогділл, Т.Хілтон, А.Голдіер, К.Бланшар, Є.Богардус, Л.Картер, Е.Мемфорд, А.Мерфі, М.Ніксон, Дж.Хемфілд, П.Херсі, Дж.Шнайдер). Особистісно-ситуаційні теорії (Є.Уесбук, К.Кейс, Дж.Браун, Г.Герт, С.Мілліз) та лідерські теорії «очікування-взаємодії» (Дж.Хоманс, Р.Стогділл, Ф.Фідлер).

Гуманістичні теорії (Д.Макгрегор, К.Аргіріс, Р.Лайкерт, В.Врум). Атрибутивні теорії лідерства (Г.Алліджер, Дж.Гарсія, Р.Лорд, К.Мак, Т.Мітчелл, Т.Парсонс, Ф.Фідлер). Теорії «обміну» та трансформаційного лідерства (П.Блау, Г.Келлі, Дж.Марч, Г.Саймон, Дж.Тібо, Дж.Хоманс). Мотиваційні теорії лідерства (А.Маслоу, Р.Хаус, Дж.Аткінсон), Ціннісні теорії (Л.Вітденштейн, Б.Рассел, Г.Саймон, К.Ходжкінсон).

Інтерактивний аналіз (М.Едельман). Пасіонарна теорія лідерства (Л.Гумільов). Транзактні теорії (Холланддер). Модель Граєна. Теорія провіденційного лідерства (Й.Дрор, Я.Толмен, Д.Сілвер).

Тема 14. Психологічні аспекти дослідження особи політичного лідера

(2 год)

Основні напрямки психологічних досліджень: диференційно-психологічний, онтогенетичний, загально-психологічний.

Диференційно-психологічний напрям: визначення типів нервової діяльності, індивідуальних особливостей особи. Темперамент. Дослідження типів темпераменту (І.Кант, К.Юнг, Є.Кречмер, І.Павлов). Типи поведінки, темпераменту і психологічні портрети на основі питань Д.Кейрсі.

Соціоніка як галузь пізнання. Екстраверти та інтроверти, сенсорики та інтуїтики, етики і логіки, раціоналісти та ірраціоналісти. Типи людей в соціоніці, їх характеристика. Поняття квадрати. Квадрати Альфа, Бета, Гамма, Дельта. Закон змінності квадратів. Соціоніка і політичний лідер.

Онтогенетичний напрям дослідження: формування особистості від дитячого до зрілого віку. Внесок З.Фройд, А.Адлер, В.Райх, К.Юнг, Г.Лассуелл).

Загально-психологічний підхід до вивчення феномена політичного лідера.

Тема 15. Функції та інституціоналізація політичного лідерства

(2 год)

Критерії функціональності політичного лідерства. Універсальні функції (орієнтаційна/стратегічна, діагностична/аналітична, мобілізаційна, інтегративна, інструменталістська, комунікаційна, організаторська). Специфічні функції (вираження інтересів, координаційна, функція легітимності політичного устрою, прагматична). Рольові функції (висунення мети, програми, ідеалу, висунення засобів їх здійснення та координація діяльності груп, «зараження» груп власною мотивацією, функція соціального арбітражу та патронажу, представництво групи у внутрішніх і зовнішніх відносинах, знаходження та ухвалення оптимальних політичних рішень).

Поняття «інституціоналізації». Основні передумови інституціоналізації. Етапи інституціоналізації політичного лідерства. Професіоналізація політичного лідерства. М.Вебер про вимоги до професійного лідера.

Тема 16. Загальні типологічні підходи до політичних лідерів

(2 год)

Ранні типології лідерства (М.Вебер, Е.Богардус, Ф.Бартлетт, Ф.Редл, Дж.Гетцель, Є. Губа, Р.Хілл, С.Міллз).

Основні політико-психологічні типології лідерів. Типологія К.Ходжкінсона. Типологія образів М.Херманн. Типологія реальних лідерів і менеджерів Р.Такера. Типологія Р.Каттела і Г.Стайса. Типологія за емоційним показником С.Джибба. Типологія лідерів Г. Лассуелла.

Лідери-консерватори, лідери-революціонери, лідери-реакціонери. Формальне і неформальне лідерство. Функціональне і дисфункціональне, конформістське і нонконформістське лідерство.

Тема 17. Стили політичного лідерства

(2 год)

Поняття стилю політичного лідерства. Поділ лідерів за стилем їх діяльності. Елементи стилю політичного лідера за М.Херманн. Моделі взаємовідносин лідера з групою за К.Левінім, Р.Ліппітом, Р.Уайтом, їх ознаки. Чотири стилі реалізацій лідерських обов'язків за Дж.Фарбером. Типи стилів політичного лідера (Р.Мухаєв).

Риси авторитарного лідерства: одноособова політична влада, монополізм у визначенні стратегії та тактики, в прийнятті політичних рішень та здійсненні всебічного контролю над політичними процесами в суспільстві. Авторитарний лідер і право. Етапи розвитку авторитарних лідерів: тирани, автократи, абсолютні монархи, «авторитарні особи» (Е.Фромм), диктатори. Умови появи авторитарних лідерів. Авторитарне лідерство за Т.Адорно.

Передумови виникнення демократичного типу лідерів (пряма демократія, виборність влади, колегіальність прийняття рішень, звітність посадових осіб). Особистісні якості демократичного лідера. Вимоги до виділення демократичних політичних лідерів на сучасному етапі.

Фактори, що впливають на стиль лідерства (політико-історичні фактори, політична культура, ситуаційний фактор, потенціал організації, характеристики послідовників, економічний фактор і фактор виробничої ситуації, адміністративно-територіальний чинник, фактор складності суспільних завдань).

Тема 18. Вожді і лідери. Культ особи політичного лідера

(2 год)

Поняття вождизму. Вождизм як тип владних відносин, вождизм як владний інститут. Співвідношення понять лідера і вождя. Матриця Ю.Мілованова, її складові елементи: функції лідера (вождя) в певній системі влади, суспільне призначення інституту, місце і роль лідера в системі влади, суб'єктивні уявлення лідера (вождя) і його оточення про цілі і завдання діяльності.

Поняття диктатури. Прояв месіанізму в політичній діяльності політичних лідерів.

Культ особи політичного лідера. Соціальна природа культу особи. Прояви культу особи в політичній практиці. Міф про мудрого лідера.

Тема 19. Імідж політичного лідера

(2 год)

Іміджмейкінг. Поняття політичного іміджу (антропологічний, онтологічний, ціннісний, етичний підходи). Класифікації основних факторів іміджу політичних лідерів. Психологічна природа іміджу. Компоненти моделі іміджу політичного лідера. Засоби формування іміджу політичного лідера.

Тема 20. Особливості формування політичного лідерства в сучасній

Україні

(2 год)

Вплив радянського минулого на сучасний стан політичного лідерства в Україні. Еволюція політичного лідерства в сучасній Україні. Групи політичних

лідерів. Механізм політичного лідерства в сучасній Україні. Перспективи становлення інституту політичного лідера в Україні.

Плани семінарських занять

Семінар 1. ТРАКТУВАННЯ ФЕНОМЕНУ ПОЛІТИЧНОЇ ЕЛІТИ

(2 год)

1. Поняття «політична еліта»: походження і становлення.
2. Особливості наукового визначення термінів «еліта» і «політична еліта».
3. Основні теоретичні підходи до розуміння природи і суті еліт:
 - а) ірраціональний елітизм;
 - б) функціональний елітизм;
 - в) психологічний елітизм;
 - г) біологічний елітизм;
 - д) технократичний елітизм.

Основні поняття та терміни:

еліта, політична еліта, елітарність, елітизм, аристократія, контреліта, провідна верства, маси, соціальна еліта.

Запитання для самоконтролю

1. Дайте визначення політичної еліти. Проаналізуйте сутність понять: політична еліта, соціальна еліта, правляча еліта, контреліта.
2. Розкрийте сутність та особливості політичного елітизму.
3. Дайте характеристику вимог суспільства до еліти.
4. Назвіть основні напрями вивчення еліт, в чому сутність відмінності в розумінні цього політичного явища.
5. Теоретичні підходи до обґрунтування природи та сутності еліт.
6. Проаналізуйте фактори і обумовленість виникнення політичної еліти.

Рекомендована література:

1. Антология мировой политической мысли: В 5 томах. – М., 1997. – Т.2.
2. Ашин Г.К. Современные теории элиты: критический очерк. – М., 1995.
3. Боден Ж. Вступ до політології. – К., 1995.
4. Вовканич С. Плюралізм еліт і універсальність елітарності // Схід. – 1996. – Берез. - №4.
5. Гаман-Голутвина О. Определение основных понятий элитологии // Полис. – 2000. - №3. – С.97-113.
6. Гаджиев К. С. Политическая наука. – М., 1995.
7. Гелей С., Рутар С. Політологія. Навчальний посібник. – К., 1999.
8. Гозман Л. П., Шестопап Е. Б. Политическая психология. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1996.
9. Головатий М. Ф. Політична психологія. – К. 2001.
10. Журавський В. Політична еліта сучасної України: теорія і практика трансформації. – К., 1999. – 263с.
11. Короткий оксфордський політичний словник. – К., 2005. – 789с.
12. Кухта Б., Теплоухова Н. Політичні еліти і лідери. – Львів, 1996.
13. Ольшанский Д. В. Политическая психология. – М., 2002.
14. Політологічний енциклопедичний словник / Відп. ред. Ю.Шемчушенко. – К., 1997.
15. Політологія / за ред. А.Колодій. – К., 2000. – 584с.
16. Шаран П. Элитизм // Политология вчера и сегодня. – 1991. – Вып. 3.
17. Шульга М., Потехін О., Бойко Н. Еліти в суспільстві: нагальний зміст теоретичної проблеми // Розбудова держави. – 1998. - № 7 -8.

Семінар 2. ІСТОРИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ТРАДИЦІЙНИХ ЕЛІТ (2 год)

1. Формування елітних груп в Стародавній Греції (басилей, евпатриди, архонти, ареопаг).

2. Політична еліта Стародавнього Риму (патриції, сенатори, клієнти, нобілітет).
3. Особливості формування середньовічної еліти – європейського рицарства.
4. Формування дворянства та його вплив на політичні процеси в Європі.

Основні поняття та терміни:

еліта, політична еліта, елітарність, аристократія, монархія (абсолютна, конституційна, теократична), стан і станова система, дворянство, шляхта, каста і кастова система, династія, генеалогія, геральдика.

Запитання для самоконтролю

1. Назвіть основних представників елітних груп в Стародавній Греції.
2. Визначте характерні риси політичної еліти Стародавнього Риму.
3. Назвіть відмінності середньовічної еліти від дворянської.
4. Охарактеризуйте особливості впливу дворянства на суспільно-політичні процеси в Європі.

Рекомендована література:

1. Антологія мировой политической мысли: В 5 томах. – М., 1997. – Т.2.
2. Боден Ж. Вступ до політології. – К., 1995.
3. Великие правители XX века. – М.: Мартин, 2002. – 480с.
4. Гаджиев К. С. Политическая наука. – М., 1995.
5. Гаевский Б.А. Философия политики. – К., 2001.
6. Гелей С., Рутар С. Політологія. Навчальний посібник. – К., 1999.
7. Дахно І.І. Країни світу: енциклопедичний довідник. – К.: Мапа, 2004. – 608с.
8. Ігнат'єв П.М. Країнознавство: Країни Азії. – Чернівці, 2004.
9. Короткий оксфордський політичний словник. – К., 2005. – 789с.
10. Кухта Б., Теплоухова Н. Політичні еліти і лідери. – Львів, 1996.

11. Політологічний енциклопедичний словник: Навч. посібник для студентів вузів. – К.: Генеза, 1997. – 400с.
12. Старны Ближнего Востока / А.И. Черников и др. – К., 1990.
13. Страны мира: краткий політико-экономический справочник / Под ред.. С.И. Иванова. – Л., 1997.

Реферати:

1. Виборні монархії світу (Ватикан, Малайзія, ОАЕ)
2. Династичні монархії Південної Європи (Королівство Іспанія, Князівство Монако)
3. Династичні монархії Скандинавії (Королівство Данія, Королівство Швеція, Королівство Норвегія)
4. Династичні монархії Західної Європи (Королівство Великої Британії і Північної Ірландії, Королівство Нідерланди, Королівство Бельгія, Велике герцогство Люксембург, Князівство Ліхтенштейн)
5. Монархії Близького Сходу (Королівство Саудівська Аравія, Хашимітське Арабське Королівство Йорданія, Кувейт, Бахрейн, Катар, Султанат Оман)
6. Монархії Південно-Східної і Східної Азії (Королівство Таїланд, Султанат Бруней, Королівство Камбоджа, Японія)
7. Монархії Африки (Королівство Марокко, Лесото, Свазіленд).

Семінар 3, 4, 5. КЛАСИЧНІ ТА СУЧАСНІ УЯВЛЕННЯ ПРО ФЕНОМЕН ПОЛІТИЧНОЇ ЕЛІТИ (6 год)

1. Стародавні уявлення про політичну еліту (Лао-Цзи, Конфуцій, Геракліт, Сократ, Платон, Арістотель).
2. Концепції ієрархізації суспільства в епоху Середньовіччя (Діонісій Ареопагіт, Тома Аквінський). Концепція політичної влади сильної ініціативної меншості Н.Макіавеллі («Государ»).
3. Проблема аристократії в працях Т.Гоббса, Ш.Монтескє, Г.Гегеля. Ідеї елітарності в поглядах Ф. Ніцше.

4. Макіавеллістська школа дослідження політичної еліти (Г.Моска, В.Парето, Р. Міхельс).
5. Демократичний елітизм М.Вебера та ціннісна концепція Х. Ортеги-і-Гассета.
6. Класовий підхід до політичної еліти (К.Маркс, В.Ленін, М.Джілас, Н.Пулатцас).
7. Ліволіберальна концепція еліт (Ч.Р.Міллс).
8. Сучасні напрями та підходи до політичної еліти (Дж.Бернхейм, Д.Белл, Ж.Мейно, Р.-Ж.Шварценберг, А.Бентлі, Р.Даль, Р.Арон, П.Шаран).
9. Елітарні підходи в історії політичної думки України (Іларіон, С.Оріховський, С.Яворський, Г.Сковорода).
10. Концепції української елітарності ХХ ст. (М.Міхновський, В.Липинський, Д.Донцов).

Основні поняття та терміни

елітизм, егалітаризм, філософія обраності, вчення про душу, політичний клас, правляча еліта, еліта “левів”, еліта “лисів”, циркуляція еліти, “залізний закон” олігархії, демократичний елітизм, меритократія, інтегративна еліта, сублімативна еліта, бюрократія, еліта влади, правляча меншість, плюралізм еліти, поліархія, групи інтересів, вето-групи, стратегічна еліта, сегментарна еліта, неоелітизм, маса, демократія, вибори, інформаційне суспільство, постіндустріальне суспільство, адхократія, нетократія, консьюмтаріат, національна аристократія, класократія, каста, провідна верства, ініціативна меншість.

Запитання для самоконтролю

1. Які причини виникнення теорії еліти наприкінці ХІХ – початку ХХ ст.? Назвіть філософські концепції, які сприяли появі теорії еліти.

2. Серед елементів теорії до найважливіших належить мова теорії. Якою є мова теорій еліти? Порівняйте мову елітизму та елітаризму.
3. Визначте межі теорії еліти. Порівняйте їх в елітизмі та елітаризмі.
4. Хто з мислителів був прихильником філософії обраності? Які риси притаманні представникам політичної еліти відповідно до філософії обраності в концепції кожного з авторів?
5. Порівняйте риси політичної еліти в теоріях Стародавнього Китаю.
6. Як визначає еліту Т. Аквінський? Назвіть причини, які, на його думку, обґрунтовують соціальну нерівність.
7. Гегель виокремлює три стани у громадянському суспільстві: субстанціональний, промисловий, загальний. Який стан стає основою формування чиновників?
8. Порівняйте теорії еліт Г. Моски і В. Парето.
9. У чому полягає відмінність між широким і вузьким розумінням еліти за В. Парето?
10. Чому представників італійської школи політичної соціології Г. Моску і В. Парето називають “макіавеллістською школою”?
11. Визначте критерії відбору до правлячого класу (за Г. Москою)?
12. Марксизм оперує поняттям “панівний клас”. Порівняйте це поняття з поняттям “еліта” В. Парето, “політичний клас” Г. Моски.
13. А. Грамші стверджує, що управляти повинен “успішний клас”. Які критерії успіху класу? Е. Тоффлер вважає, що в сучасних умовах суттєвого успіху досягають медіа-групи (наприклад, Сільвіо Берлусконі, Руперт Мердок). Чи можна їх вважати успішним класом, який здійснює управління суспільством?
14. Х. Ортега-і-Гасет вважав, що маси увірвалися в політику, і це має негативні наслідки. Як цьому може запобігти політична еліта?
15. Розкрийте зміст новітніх концепцій політичної еліти.
16. Обґрунтуйте поєднання засад елітизму та принципів демократії.

17. У праці “Іронія демократії” дослідники приділяють багато уваги демократичним механізмам. Які з них дозволяють суспільству впливати на політичну еліту? Чи змінюються ці механізми?

18. Чому Іларіон вважає, що перевагу має християнська освіта громадян? Які особливості християнства для управління державою у відносинах еліта – маса і як вони виявляються в часи Київської Русі?

19.2. Подайте стислий аналіз основних ідей трактату С. Оріховського “Напучення польському королеві Сигізмунду Августу”.

20. Аналізуючи роль інтелігенції в житті українського суспільства, М. Драгоманов зазначав, що вона відірвана від народних мас, і це є головним лихом України. Він закликав інтелігенцію йти в український народ, пропагувати соціалізм. Українська інтелігенція мусить сприяти виникненню й розвитку знизу різних форм економічної організації серед народу. Порівняйте погляди на роль інтелігенції М. Драгоманова та І. Франка.

21. Які головні функції політичної еліти визначають українські мислителі? Чи пов’язано це з історичними умовами тієї доби?

22. Чи можна порівняти місцеве самоврядування та елітизм? Які способи пропонують українські мислителі початку ХХ ст.?

23. Формування еліти за М. Грушевським.

Рекомендована література:

1. Бард А., Зодерквист Я. Нетократия. Новая правящая элита и жизнь после капитализма. – С.-Петербург.: “Стокгольмская школа экономики в Санкт-Петербурге”, 2004. – Режим доступу до тексту: <http://lib.babr.ru/index.php?book=2655>

2. Донцов Д. Дух нашої давнини. – Д.: Відродження, 1991.

3. Енциклопедія політичної думки. / Пер. з англ. – К.: Дух і Літера, 2000.

4. Класики політичної думки від Платона до Макса Вебера: Пер. з нім. – К.: Тандем, 2002.

5. Кочубей Л. Теорії еліт: зарубіжний досвід для України // Сучасна українська політика: політики і політологи про неї. – Київ; Миколаїв, 2008. – Вип. 14.
6. Куташев І. Суспільно-політичні погляди Станіслава Оріховського // Політичний менеджмент. – 2005. – № 3 (12).
7. Кухта Б., Теплоухова Н. Політичні еліти і лідери. – Л.: Кальварія, 1997.
8. Латигіна Н. Сучасні теорії еліт в політичній науці США і Великобританії // Трибуна. – 1998. – № 7-8.
9. Липинський В. Листи до братів-хліборобів. – Київ – Філадельфія, 1995.
10. Михельс Р. Социология политической партии в условиях демократии // Диалог. – 1990. – № 3.
11. Моска Г. Правлячий клас // Ї. – 2006. – № 45.
12. Ортега-і-Гасет Х. Бунт мас // Ортега-і-Гасет Х. Вибрані твори. – К.: Основи, 1994.
13. Пахарев А.Д. Мыслители о правителях: историко-политологический аспект. – К.: Знання України, 2006.
14. Політологічний енциклопедичний словник / Упорядник В.П. Горбатенко; За ред. Ю. Шемшученка. – 2-е вид., доп., і перероб. – К.: Генеза, 2004.
15. Сарторі Дж. Вертикальна демократія. // Демократія: Антологія / Упоряд. О. Проценко. – К.: Смолоскип, 2005.
16. Себайн Джордж Г., Торсон Томас Л. Історія політичної думки / Пер. з англ. – К.: Основи, 1997.
17. Степанов А. Проблема еліти у вимірі філософського знання // Ї. – 2006. – № 45. Доступне на: <http://www.ji.lviv.ua/n45texts/stepanov.htm>.
18. Танчер В., Кучеренко О. Ідеї елітизму в контексті демократичної трансформації суспільства // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 1998. – № 3.
19. Шумпетер Й. Елітарна демократія і теорія конкурентного лідерства. Демократія: Антологія / Упоряд. О. Проценко. – К.: Смолоскип, 2005.

Семінар 6, 7. СТРУКТУРА ТА МЕХАНІЗМ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ ЕЛІТИ

(4 год)

1. Структура політичної еліти.
2. Функції політичної еліти.
3. Типи та форми політичної еліти.
4. Поняття та типи рекрутування політичної еліти.
5. Система гільдій як тип рекрутування, її основні принципи.
6. Антрепренерська система добору політичної еліти, її основні принципи.

Основні терміни і поняття

«правляча еліта», «потенційні еліти», «селекторат», «самодільні еліти», «еліти в політиці», «групи вето», «пов'язана група», бюрократія, номенклатура, електорат, правлячий клас, система гільдій, антрепренерська система, функції політичної еліти, професіоналізація еліти.

Запитання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте відмінності політичних еліт в демократичних і недемократичних режимах.
2. Визначте причину згуртування різnorodних елементів і ланок політичної еліти в єдине ціле в умовах постійної боротьби за владу. Обґрунтуйте відповідь.
3. У чому суть ціннісного підходу до розуміння еліти?
4. Назвіть представників і вкажіть суть функціонального підходу до еліти.
5. Які основні риси політичної еліти? Яка риса, на Вашу думку, є визначальною?
6. Зобразіть схему структури політичної еліти України.
7. Визначте основні типи політичної еліти відповідно до запропонованого критерію. Заповніть таблицю:

Критерій	Типи еліт
----------	-----------

Об'єм повноважень	
Інтегрування в політичну систему	
Джерело і характер впливу	

8. Поясніть поняття номенклатура. Назвіть причини виникнення номенклатури.

9. Обґрунтуйте переваги й недоліки систем рекрутування еліти.

10. Американський дослідник Р. Патнем у дослідженні "Порівняльне дослідження політичних еліт" визначає ефективність каналів рекрутування еліти в різних країнах, зокрема: роль політичних партій, бюрократичний апарат, релігійні організації, система освіти, армія. Охарактеризуйте канали рекрутування політичної еліти в Україні.

11. Яка модель циркуляції еліти Дж. Хіглі та Я. Пакульські характеризує формування політичної еліти в Україні і чому?

12. Відзначте чинники системи рекрутування.

13. Як характеризує процес мобільності політичної еліти О. Криштановська?

14. Які методи гільдійної системи можна інтегрувати в антрепренерську систему з метою досягнення оптимуму?

Рекомендована література

1. Кухта Б., Теплоухова Н. Політичні еліти і лідери. – Львів, 1997. – 224 с.
2. Гаман-Голутвина О. Определение основных понятий элитологии // Полис. – 2000. – № 3. – С. 97-103.
3. Афанасьев М. Правящие элиты России: образ деятельности // Мировая экономика и международные отношения. – 1996. – № 3.
4. Ашин Г., Охотский Е. Курс элитологии. – М.: ЗАО "Спортакадемпесс", 1999.
5. Бебик В. Державно-політична еліта України: проблеми і перспективи самоорганізації // Командор. – 1997. – № 3-4.

6. Вовканич С. Плюралізм еліт і універсалізм елітарності // Схід. – 1996. – Березень. – № 4.
7. Крыштановская О. Трансформация старой номенклатуры в новую российскую элиту // Общественные науки и современность. – 1995. – № 1.
8. Ледаев В. Социология власти: исследование Флода Хантера. // Доступне на <http://www.nir.ru/sj/sj/sj1-02led.html>
9. Пірен М. Українська еліта і проблеми модернізації суспільства // Універсум. – 2000. – № 3-4.
10. Тощенко Ж. Элита? Клань? Касты? Клики? Как назвать тех, кто правит нами? // Социологические исследования. – 1999. – № 11.
11. Барзилов С., Чернышов А. Провинция: элита, номенклатура, интеллигенция // Свобод. мысль. – 1996. – № 1. – С. 44-56.
12. Білий О. Дискурс влади і типи еліт // Політична думка. – 1994. – № 2.
13. Голянд І. Методологічні проблеми дослідження політичної еліти. Доступне на http://www.library.ukma.kiev.ua/e-lib/Mahisterium/MAG_ISSUE10_2002_politik/01_goliyad_i.pdf
14. Головатий М. Підготовка молодшої політичної еліти як дієвий засіб розвитку політичного консенсусу // Політичний менеджмент. – Вересень. – 2007. – Спецвип.
15. Деркач В., Дубровський М. Элита в контексте кадровых проблем Украины // Персонал. – 1999. – № 1. – С. 26-30.
16. Мохов В. Номенклатурная организация власти: функциональные пределы // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. – Запоріжжя, 2008. – Вип. XXIII: Політична еліта в історії України. – С. 38-49.

Семінар 8. ПОЛІТИЧНА ЕЛІТА В ПЕРЕХІДНИХ ПОЛІТИЧНИХ СИСТЕМАХ. ПОЛІТИЧНА ЕЛІТА В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

(2 год)

1. Теоретико-методологічне забезпечення дослідження політичної еліти в перехідних політичних системах.
2. Роль політичної еліти у процесах політичної трансформації.
3. Проблеми та перспективи нових політичних еліт.
4. Формування та етапи становлення політичної еліти України.
5. Складові української політичної еліти.

Основні поняття та категорії

трансформація еліти, олігархізація еліти, бізнес-еліта, еліта, псевдо еліта, контр еліта.

Запитання для самоконтролю

1. Визначте основні тенденції розвитку політичної еліти України.
2. Зазначте шляхи формування політичної еліти в перші роки незалежності України.
3. Консенсус і протистояння еліт в сучасній Україні: причини і наслідки.
4. Дайте характеристику процесу формування еліти в незалежній Україні.
5. Формування регіональної еліти в Україні.
6. Охарактеризуйте українську політичну еліту, використовуючи такі терміни і судження: псевдоеліта; еліта європейського класу; паразитократія; топ-менеджери; висококласні правотворці, пасіонарі; аристократія і меритократія; елітарно-дефіцитна.
7. З яких двох середовищ формувалась українська політична еліта на початку здобуття державної незалежності?

Рекомендована література

1. Мясников О. Смена правящих элит: "консолидация" или "вечная схватка"? // Полис. – 1993. – № 1. – С. 52-60.

2. Хоффман-Ланге У. Элиты и демократизация: германский опыт // Социс. – 1996. – № 4. – С. 50-57.
3. Гельман В. "Сообщество элит" и пределы демократизации: Нижегородская область // Полис.– 1999. – № 1. – С. 79-94.
4. Куколев И. Трансформация политических элит // Общественные науки и современность. – 1997. – № 4. – С. 82-91.
5. Ашин Г. Смена элит // Общественные науки и современность. – 1995. – № 1. – С. 40-50.
6. Бурдяк В. Політична еліта Болгарії та її роль у державотворчих процесах // Політичний менеджмент. – Вересень. 2007. – Спецвип. – С. 151-166.
7. Вілета О. Особливості формування української і польської парламентських еліт: порівняльний аналіз // Соціальні виміри суспільства. – 2004. – Вип. 7. – С. 419-426.
8. Васілевскі Я. Три тези про польські еліти // Незалежний культурологічний часопис "І". – 2006. – Вип. 45. – С. 140-145.
9. Крыштановская О. Трансформация старой номенклатуры в новую российскую элиту // Общественные науки и современность. – 1995. – № 1. – С. 51-65.
10. Крестева А. Власть и элита в обществе без гражданского общества // Социс. – 1996. – № 4. – С. 19-29.
11. Лемак В. Правові основи оновлення управлінської еліти: чехословацький досвід // Держава і право. Сер. юрид. і політ. науки. – 2003. – Вип. 21. – С. 51-57.
12. Стативка А. Про деякі фактори формування політичної еліти в країнах Центральної та Східної Європи і в Україні // Політика і час. – 2007. – № 7. – С. 46-49.
13. Крестева Ю. Відносини центральної та регіональної еліт в Україні // Нова політика. – 2001. – № 4. – С. 50-53.
- 14.2. Кордун О. Політична еліта в пострадянській Україні та перспективи демократії // Хроніка-2000. – 1998. – № 27-28. – С. 521-537.

15. Наумкіна С. Тенденції розвитку політичної еліти в Україні другої половини 90-х років // Актуальні проблеми державного управління: Зб. наук. праць Укр. Академії державного управління при Президентові України. Одеський філіал. – Вип. 2. – Одеса: Аспропринт, 1999. – С. 56-64.
16. Пірен М. Політична еліта та проблеми політичної елітаризації українського суспільства // Вісник Української Академії державного управління при Президентові України. – 2001. – № 1. – С. 242-250.
17. Політологія посткомунізму: Політичний аналіз посткомуністичних суспільств / За ред. В. Полохала. – К.: Політична думка, 1995. – 368 с.
18. Сенченко М. Національна еліта в умовах глобалізації // Психологічні перспективи. – 2003. – Вип. 4. – С. 54-59.
19. Покальчук О. Політична еліта сучасної України: регіональний вимір // Персонал. – 2003. – № 10. – С. 42-46.
20. Україна на зламі тисячоліть: історичний екскурс, проблеми, тенденції та перспективи: Кол. монографія / Г. Щокін, М. Попович, М. Кармазіна та інші / За заг. ред. Г. Щокіна, М. Головатого / Авт. передм. Л. Кравчук. – К.: МАУП, 2000. – 384 с.
21. Україна: утвердження незалежної держави (1991-2001) / Н. Барановська, В. Верстюк, С. Віднянський та ін. За ред. В. Литвина – К.: Видавничий дім "Альтернативи", 2001. – 704 с.

Семінар 9. СУТНІСТЬ ПОЛІТИЧНОГО ЛІДЕРСТВА (2 год)

1. Актуальність дослідження проблем політичного лідерства.
2. Феномен політичного лідерства: поняття, структура, ознаки.
3. Особливості політичного лідерства.

Основні поняття та терміни

авторитет, вождь, лідер, лідерство, неформальне лідерство, політичне лідерство, керівник, формальне лідерство.

Запитання для самоконтролю:

1. Розкрийте суть позитивного і негативного впливу лідерства на політичний процес.
2. Які вимоги висуває суспільство до політичного лідера?
3. У яких сферах політичного життя ефективно політичне лідерство?
4. Якими якостями, на ваш погляд, повинен володіти сучасний лідер?
5. Надайте розгорнуте визначення понять “лідер” та “політичне лідерство”.
6. На яких соціальних рівнях існує політичне лідерство?
7. Технології формування лідерів

Рекомендована література:

1. Авцинова Г.А. Политическое лидерство // Государство и право.— 1993.— № 5.
2. Бебик В.М. Еліта, елітарність, лідерство // Віче.— 1998.— №7.— С. 107—113.
3. Выдрин Д.И. Политический лидер и проблемы его формирования.— К., 1990.
4. Головинський К. Політичний лідер та інституційна система влади // Нова політика — 2000.— № 6 (32). — С. 30—34.
5. Кухта В., Теплоухова Н. Політичні еліти і політичне лідерство.— Л., 1995.
6. Кухта Б., Теплоухова Н. Політичні еліти і лідери.— Л.: Кальварія, 1996.
7. Кухта Б. Феномен політичного лідера: Історичні силуети на тлі епох.— Л.: Кальварія, 2000.
8. Наумкіна С, Чемекова С. Політичне лідерство як суспільне явище // Нова політика.— 2000 — № 2 (28).— С.50—53.

Семінар 10, 11. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛІТИЧНОГО ЛІДЕРСТВА (4 год)

1. Теоретико-методологічні основи дослідження політичного лідерства.
Специфіка політологічного підходу до лідерства.
2. Ідеї лідерства в європейській політичній думці:
 - А) Ідеї лідерства у спадщині Платона, Аристотеля.
 - Б) Ідеї лідерства в епоху Середньовіччя.
 - В) Н. Макіавеллі про політичне лідерство.
3. Концепції лідерства в політичній думці нового і новітнього часів:
 - А) Проблеми верховної влади в поглядах Т. Гоббса, Дж. Локка, Ш. Монтеск'є, Вольтера.
 - Б) Ідеї лідерства у спадщині Г. Гегеля, А. Шопенгауера.
 - В) Т. Карлейль про людину-героя.
 - Г) Концепція надлюдини Ф. Ніцше.
4. Теорії політичного лідерства:
 - А) Теорії "героїв" (Т. Карлейль, Дж. Дауд, Е. Дженнінгс) і "теорії рис" (Л. Бернард, В. Бінхам, С. Кілбоурн).
 - Б) Класифікація лідерів за М. Вебером.
 - В) Теорії середовища (Е. Богардус, В. Хоккінг).
 - Г) Ситуаційно-особистісні теорії, їх сутність.
 - Д) Теорії взаємодії-очікування (Дж. Хоманс, Дж. Хемфілд, Р. Стогділл, М. Еванс, Р. Хау, Б. Басс).
 - Е) "Гуманістичні" теорії (Д. Мак-Грегор, Р. Блайк, Дж. Моутон).
 - Є) Теорії обміну (Дж. Хоманс, Дж. Марч, Х. Саймон, Х. Келлі).
 - Ж) Мотиваційні теорії (В. Стоун, Дж. Штерн, Дж. Аткинсон, А. Маслоу).
5. Психологічні дослідження феномена політичного лідера

Основні терміни і поняття:

Лідерство, політичне лідерство, надлюдина, керівник, вождь, лідер-харизматик, лідер-традиціоналіст, лідер-бюрократ, конституенти, герой.

Запитання для самоконтролю

1. У чому сутність сучасних теорій політичного лідерства?
2. В чому сутність теорії рис лідерів?
3. Розкрийте зміст ситуаційної теорії лідерів.
4. Назвіть спільні риси теорії рис та теорії героїв.
5. Яке значення мотиваційної структури особистості відводиться у мотиваційних теоріях лідерства?
6. Яка роль відводиться зовнішньому середовищу та впливу у теоріях Е. Богардуса, В. Хоккінга.

Рекомендована література:

1. Кухта В., Теплоухова Н. Політичні еліти і політичне лідерство.— Л., 1995.
2. Кухта Б., Теплоухова Н. Політичні еліти і лідери.— Л.: Кальварія, 1996.
3. Кухта Б. Феномен політичного лідера: Історичні силуети на тлі епох.— Л.: Кальварія, 2000.
4. Пахарев А. Д. Политическое лидерство и лидеры. – К.: Знание Украины, 2001.
5. Антология мировой политической мысли: В 5 т. — М., 1997. —Т. 2.
6. Ашин Г. Лидерство: социально-политические и психологические аспекты // Политика: проблемы теории и практики. — М., 1990. —Вып. 7. — Ч. 2.
7. Бебик В. М. Менеджмент виборчої кампанії: ресурси, технології, маркетинг. — К., 2001.
8. Блондель Ж. Политическое лидерство. Путь к всеобъемлющему анализу. — М., 1992.
9. Гаджиев К. С. Политическая наука. — М., 1995.
10. Гаевський Б. А. Філософія політики. — К., 2001.
11. Гегель Георг. Политические произведения. — М., 1978.
12. Головатий М. Ф. Професія — політик. — К., 2000.

13. Дилигенский Г. Г. Социально-политическая психология: Учеб. пособие для высш. учеб. заведений. — М., 1996.
14. Карлейль Томас. Теперь и прежде. — М., 1994.
15. Макиавелли Н. Избранные произведения. — М., 1982.
16. Ницше Ф. Сочинения: В 2 т. — М., 1992. — Т. 2.
17. Ольшанский Д. В. Политическая психология. — М., 2002.
18. Ольшанский Д. В. Политико-психологический словарь. — М.: Академ. проект, 2002.
19. Основи політології: Курс лекцій / За ред. Б. Кухти. — К., 1992. — Ч.2.
20. Фрейд З., Буллит У. Вудро Вильсон. 28-й президент США: Психологическое исследование. — М., 1992.
21. Фромм Э. Бегство от свободы. — М., 1990.
22. Чалидзе В. Иерархический человек. — М., 1991.
23. Шестопал Е. Б. Личность и политика. — М.: Мысль, 1988.
24. Юнг К. Психологические типы. — СПб.; М., 1995.

Семінар 12, 13. ФУНКЦІЇ, ТИПИ ТА СТИЛІ ПОЛІТИЧНОГО ЛІДЕРА

(4 год)

1. Функції та інституціоналізація політичного лідерства.
2. Загальні типологічні підходи до політичних лідерів:
 - А) Ранні типології лідерства (Е. Богардус, Ф. Бартлетт, Ф. Редл, Дж. Гетцель, Е. Губа, В. Белл, Р. Хілл, С. Міллз, М. Конвей).
 - Б) Основні політико-психологічні типології лідерів.
 - В) Психопатологічна типологія лідерів Г. Лассуелла.
 - Г) Типологія лідерів Д. Рісмана.
 - Д) Типологія президентів Дж. Барбера. Типологія Д. Барнса.
 - Е) Клініко-психологічний підхід (М. Глобот), тестологічний підхід (тест Люшера), психо-семантичний підхід (В. Петренко, О. Мітіна, І. Шевчук).
 - Є) Типологія відомих (М. Басс, Г. Дантеман, Ф. Фрай).

Ж) Узагальнена типологія М. Херманн.

3. Стилi політичного лiдерства

Основні терміни і поняття:

Політичне лiдерство, політичний лiдер, тип лiдера, стиль лiдерства, стиль керiвництва, демократичний лiдер, авторитарний лiдер, ліберальний лiдер, відсторонений лiдер, відсторонена влада, монополізм, тиран, автократ, асолютний монарх, пряма демократія, колегіальність, прийняття рішень.

Запитання для самоконтролю:

1. Назвіть відомих вам зі світової історії лiдерів, які перебували – вище інституційних вимог часу, на рівні інституційних вимог свого часу, нижче інституційних вимог часу?
2. Який тип лiдерства, за Г. Лассуелом, передбачає здатність приймати політичні рішення?
3. Які фактори впливають на становлення політичного лiдера?
4. Розкрийте взаємозв'язок лiдерства та політичного менеджменту.
5. Дайте загальну характеристику харизматичного лiдера.
6. Який взаємозв'язок менталітету та інституту політичного лiдерства.
7. Чим відрізняється революційний лiдер від реформатора?
8. Назвіть критерії, які використовують для класифікації політичних лiдерів.
9. Що відрізняє лiдера-“прапорносеця” від лiдера-“пожежника”?
10. Які риси властиві лiдеру-“службовцю”?
11. Які риси характеризують лiдера-“торговця”?

Рекомендована література:

1. Адорно Т. Исследование авторитарной личности.- М.: Серебряные нити, 2001.-416 с.
2. Андреев С. С. Политический авторитет и политическое лидерство// Социально-политический журнал.- 1993.- № 2.

3. Арон Реймон. Демократия и тоталитаризм. — М., 1992.
4. Ашин Г. Политическое лидерство: оптимальный стиль // Общественные науки и современность.- 1993.- № 2.
5. Ашин Г. Лидерство: социально-политические и психологические аспекты // Политика: проблемы теории и практики. — М., 1990. — Вып. 7. — Ч. 2.
6. Бебик В. М. Базові засади політології: історія, теорія, методологія, практика: Підручник. — К., 2000.
7. Блондель Ж. Политическое лидерство. Путь к всеобъемлющему анализу. — М., 1992.
8. Гозман Л. П., Шестопап Е. Б. Политическая психология. — Ростов н/Д: Феникс, 1996.
9. Головатий М. Ф. Професія — політик. — К., 2000.
10. Головатий М. Ф. Мистецтво політичної діяльності. — К., 2002.
11. Дилигенский Г. Г. Социально-политическая психология: Учеб. пособие для высш. учеб. заведений. — М., 1996.
12. Егорова-Гантман Е. В. и др. Политиками не рождаются. Как стать остаться эффективным политическим лидером. — М.: Николо М, 1993.
13. Желев Желю. Тоталитарное государство. — М., 1991.
14. Задорожнюк И. Е. Политический лидер // Психол. журн. — 1992. — Т. 13. — № 2.
15. Майроф Брюс. Лици демократии. Американские лидеры: герои, аристократы, диссиденты, демократы.- М.: Весь мир, 2000.- 471 с.
16. Ольшанский Д. В. Политико-психологический словарь. — М.: Академ. проект, 2002.
17. Такер Р. Сталин. Путь к власти. 1873-1929- М.: Наука. 1991.-479 с.
18. Трофимов М.И. Политическое лидерство // Соц.-полит. науки.-1991.- №12.
19. Тулеев А.Г. Политическое лидерство: сущность, содержание, функции // Вест. Моск. ун-та.- 1999.- № 5.

20. Херман М. Стили лидерства и формирование внешней политики // Полис-1991.-№ 1.

21. Шпакова Г.Л. Типы лидерства в социологии Макса Вебера // Социс.-1988.-№5.

Семінар 14. ВОЖДІ ТА ЛІДЕРИ, КУЛЬТ ОСОБИ ПОЛІТИЧНОГО ЛІДЕРА (2 год)

1. Вождизм як тип владних відносин та як владний інститут.
2. Матриця Ю. Мілованова, її складові елементи
3. Співвідношення понять лідера і вождя.
4. Поняття диктатури. Прояв месіанізму в політичній діяльності політичних лідерів.
5. Культ особи політичного лідера.

Основні терміни та поняття:

лідерство, політичне лідерство, політичний лідер, культ особи, диктатура, вождизм, вождь, месіанство, міф.

Запитання для самоконтролю:

1. Які умови недопущення деспотизму, культу особи?
2. Яка відмінність між поняттями "лідер" і "вождь"?
3. Лідерство, вождизм, культ особи: порівняльна характеристика.

Рекомендована література:

1. Кухта В., Теплоухова Н. Політичні еліти і політичне лідерство.— Л., 1995.
2. Кухта В., Теплоухова Н. Політичні еліти і лідери.— Л.: Кальварія, 1996.
3. Кухта В. Феномен політичного лідера: Історичні силуети на тлі епох.— Л.: Кальварія, 2000.

4. Бабкин В., Селиванов В. Народ и власть. — К., 1996.
5. Блондель Ж. Политическое лидерство. Путь к всеобъемлющему анализу. — М., 1992.
6. Боден Ж. Вступ до політології. — К., 1995.
7. Гозман Л. П., Шестопап Е. Б. Политическая психология. — Ростов н/Д: Феникс, 1996.
8. Милованов Ю. Е. Лидер и вожьд: опыт типологии. Россия — США: опыт политического развития. — Ростов н/Д: Феникс, 1992.
9. Ольшанский Д. В. Политико-психологический словарь. — М.: Академ. проект, 2002.
10. Ольшанский Д. В. Политическая психология. — М., 2002.

Семінар 15. ІМІДЖ ПОЛІТИЧНОГО ЛІДЕРА (2 год)

1. Іміджмейкінг. Поняття політичного іміджу (антропологічний, онтологічний, ціннісний, етичний підходи).
2. Класифікації основних факторів іміджу політичних лідерів.
3. Психологічна природа іміджу.
4. Компоненти моделі іміджу політичного лідера.
5. Засоби формування іміджу політичного лідера.

Основні терміни та поняття:

Лідер, політичний лідер, імідж, образ, стереотип, реклама, міф, засоби масової комунікації, іміджмейкінг.

Запитання для самоконтролю:

1. Використовуючи матеріали ЗМІ, створити психологічний портрет політичного лідера.
2. Визначити динамічні тенденції іміджу політика в ЗМІ протягом деякого періоду часу.

3. Вимоги до особистісних якостей політичного лідера в різних соціальних ситуаціях.
4. Феномен іміджу в політичній психології. Імідж та образ.
5. Складові іміджу як складного соціально-психологічного феномену.
6. Психологічні фактори формування та корекції політичного іміджу.
7. Психологія політичного іміджмейкінгу.

Рекомендована література:

1. Авторханов А. Технология власти.- М.: СП "Слово-Центр", 1991 .— 638 с.
2. Бебик В. М. Менеджмент виборчої кампанії: ресурси, технології, маркетинг. — К., 2001.
3. Выдрин Д. Очерки практической политологии. — К., 1991.
4. Голдмен С. Как создается имидж в американской политике // США: ЭПИ.- 1990.- № 10.
5. Гозман Л. П., Шестопап Е. Б. Политическая психология. — Ростовн/Д: Феникс, 1996.
6. Головатий М. Ф. Професія — політик. — К., 2000.
7. Ольшанский Д. В. Политическая психология. — М., 2002.
8. Кравченко М. Макиавелли: технология эффективного лидерства // Социологические исследования.- 1993.-№ 6.
9. Кухта Б., Теплоухова Н. Політичні еліти і політичне лідерство.-Львів, 1995.- 199 с
10. Супрун А., Янова Н. Политический маркетинг: новый взгляд на рейтинг // Социологические исследования.- 2000.- № 2.
11. Школяр М. Психологічні аспекти формування іміджу політика // Політ, менеджмент.- 2004.- № 4.

**Семінар 16. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОГО
ЛІДЕРСТВА В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ (2 год)**

1. Вплив радянського минулого на сучасний стан політичного лідерства в Україні.
2. Еволюція політичного лідерства в сучасній Україні.
3. Механізм політичного лідерства в сучасній Україні.
4. Перспективи становлення інституту політичного лідера в Україні.

Основні поняття та терміни:

лідерство, політичний лідер, керівник, номенклатура, формальне лідерство, неформальне лідерство, партійне лідерство, інститут лідерства.

Запитання для самоконтролю:

1. Охарактеризуйте відомого вам українського політичного лідера за такими рисами: політичне переконання; освіта; вольові якості; стратегічні пріоритети; основні помилки; основні досягнення.
2. Кого ви вважаєте реальними політичними лідерами в історії українського суспільства?
3. Розкрийте роль політичного лідера в сучасній Україні.

Рекомендована література:

1. Деркач Ж. Політичний лідер у ретроспективі // Віче.- 1999.- № 1.
2. Зущик Ю., Кривошеєнко О., Яблонський В. Фігури. Політичне лідерство в сучасній Україні.-К.: Альтерпрес, 1999.-273 с
3. Касьянов Г. Незгодні: українська інтелігенція в русі опору 1960— 1980-х рр.- К.: Либідь, 1995.-224 с.
4. Литвин В. Політична арена України: дійові особи та виконавці.-К.: Абрис, 1994.-495 с
5. Луканов Ю.В. Третій президент. Політичний портрет Леоніда Кучми.-К.: Такі справи, 1996- 154 с.

6. Україна: лідерство - еліта - влада: матеріали дискусії // Політ. думка.- 1994.- № 3.
7. Україна: лідерство, еліта, влада // Політ, думка.- 1994.- № 1.
8. Шаповал Ю. Україна ХХ століття: особи та події в контексті важкої історії.- К.: Генеза, 2001.- 560 с.
9. Кузнєцова С.В. Система лідеротворення в Україні // Вісник Київського університету. Серія: Філософія. Політологія. – К., 2001. – Вип. 37. – С. 40–42.
10. Кузнєцова С.В. Пріоритетні фактори формування політичного лідерства в Україні // Політологічний вісник. – К., 2000. – Вип. 7. – С. 86–89.
11. Кузнєцова С.В. Механізм формування політичного лідерства в Україні // Нова політика. – 2001. – № 2. – С. 60–62.

ГЛОСАРІЙ

Абсолютизм (фр. *absolutisme*, лат. *absolutus* необмежений, безумовний) - форма правління в пізньофеодальних державах, при якій влада в країні цілком належить монарху (царю, імператору, королю, курфюрсту), який є одноосібним законодавцем, головою адміністрації, очолює збройні сили, фактично керує судом, державної та релігійною системою. Представницькі органи державної влади при А. відсутні. У країнах Західної Європи А. виник в результаті розкладання феодального ладу і розвитку буржуазних відносин, що призвело до встановлення рівноваги між дворянством і буржуазією.

Авантюризм політичний (фр. *aventure* пригода, ризик) - діяльність політичних лідерів, окремих партій, рухів, державних та інших інститутів, в основі якої лежить відсутність реальних знань про об'єктивну політичну ситуацію, абсолютизація політичними суб'єктами своїх можливостей і здібностей.

Автократ (гр. *autokrates* самовладний) - правитель з необмеженою верховною владою; самодержець.

Автократія (гр. *autokrateia* самодержавство) - єдиновладдя; форма правління з необмеженою безконтрольним повновладдям однієї особи.

Авторитет (лат. *auctoritas* влада, вплив) - 1) той, хто користується загальним визнанням, впливом; 2) одна з форм здійснення влади, заснована на загальноновизнаному впливі суб'єкта (особистості, групи, організації). За М. Вебером, влада А. гарантується традиціями, раціонально обгрунтованою законністю (легальністю) і харизмою. А. не завжди пов'язаний з владою, його наявність можливо і без наділення владними повноваженнями його власника, останній в такому випадку є найбільш шанованою людиною (політичним суб'єктом). У зарубіжній політології слова *authority* (англ. авторитет) і *power* (англ. влада) нерідко вживаються як синоніми.

Актор (лат. *aktor* діяч) - суб'єкт конкретного політичного процесу. У рамках рольових концепцій політичні явища і процеси трактуються як результат реалізації різних рольових приписів А.

Аларміст (фр. *alarmiste, alarme* тривога, неспокій) - особа, схильна до паніки, яка поширює неперевірені, необгрунтовані чутки.

Аристократія (гр. *aristos* кращий, благородний + *kratos* влада) - 1) привілейовані верстви суспільства, представники родової знаті (патриції в Римі, дворянство в Європі і Росії і т.д.); 2) форма державного правління, при якій верховна влада належить представникам родової знаті. В історії античної політичної думки А. як форма правління аналізувалася Платоном і Аристотелем, які розглядали її як найкращий вид правління. Поняття А. використовувалося в елітістських концепціях, в яких обгрутовувалася інтелектуальна і моральна перевага знаті.

Бонапартизм - термін, який спочатку вживався для позначення військової диктатури Наполеона Бонапарта і диктатури Луї Бонапарта, пізніше став використовуватися для позначення особливої форми військової диктатури, в основі якої лежить політика загравання з класами. Класичний політологічний аналіз цього явища дано К. Марксом в статті «Вісімнадцяте брюмера Луї Бонапарта» (1852). У політичній науці відзначається три фундаментальних ознаки Б.: контроль над державною машиною; використання армії в якості політичної сили; політична демагогія. Характерні риси Б. проявилися в політиці, що проводиться О. Бісмарком, П. А. Столипіним, І. В. Сталіним, А. Піночетом та ін. Б. як специфічний стиль лідерства відрізняється ставкою на силу при вирішенні управлінських проблем, маніпуляцією суспільної свідомості тощо.

Влада - один з найважливіших видів соціальної взаємодії, специфічне відношення принаймні між двома суб'єктами, один з яких підпорядковується розпорядженням іншого, в результаті цього підпорядкування пануючий суб'єкт реалізує свою волю та інтереси. Необхідність В. обумовлена сутністю людського спілкування, який передбачає підпорядкування усіх учасників

спілкування єдиній волі з метою підтримки цілісності і стабільності суспільства. Її основні властивості: загальність (В. функціонує у всіх сферах людського спілкування) і інклюзивність (В., проникаючи в усі види людської діяльності, з'єднує і протиставляє соціальні групи і окремих індивідів).

Вождизм - владні відносини, засновані на жорсткому розподілі групи (організації) на керівника і підлеглих, на особистій відданості політичному лідеру, вождю. В. широко поширений в тоталітарних і авторитарних режимах. Зовнішніми формами В. у політичному житті є клієнтелізм, непотизм, трайбалізм, месіанство.

Волюнтаризм (лат. *voluntas* воля) - 1) напрям у філософії, що розглядає волю як вищого принципу буття. Термін «В.» введений Ф. Тьонісом в 1883; 2) соціально-політична практика, яка не зважає на реальні умови та можливості, що визначається суб'єктивною волею і довільними рішеннями.

Воля політична - здатність політичного суб'єкта до послідовної реалізації поставлених цілей у сфері політичної влади. Етапи формування та реалізації В.п.: акумуляція загальної (міжгруповий) волі, вироблення та оформлення політичних вимог у вигляді цілей подальших дій; втілення цих цілей у практичній діяльності державних органів; коригування заявлених цілей відповідно до зміни обставин і волею об'єкта влади.

Геронтократія (гр. *geron* старий + *kratos* влада) - 1) влада найстаріших на початкових етапах розвитку людського суспільства і в даний час існує в ряді регіонів світу - мусульманському, латиноамериканському тощо; 2) правляча політична й управлінська еліта, що складається з людей похилого віку.

Деспот (гр. *despotes* повелитель) - 1) самодержавний правитель з необмеженою владою; 2) самовладна людина, що примушує інших підкорятися його волі.

Деспотія (гр. *despoteia* необмежена влада) - один з різновидів самодержавної необмеженої влади. Її специфічні риси: концентрація влади в руках деспота, що опирається на широкий прошарок державних чиновників;

теократичний характер держави; державна і громадська власність на землю.
Класичні Д. - держави Стародавнього Сходу (Ассірія, Вавилон та ін.)

Диктатор (лат. *dictator* диктує, свою волю) - 1) у Стародавньому Римі - правитель, наділений всією повнотою державної влади, який призначався в надзвичайних випадках за пропозицією сенату на певний термін або безстроково; 2) особа, наділена необмеженою владою у будь-якій галузі управління.

Дуумвірат - спільне правління двох найвищих службових осіб.

Еліта (фр. *elite* кращий, відбірний, обраний) - 1) найбільш видатні представники суспільства, вищі верстви в системі соціальної ієрархії; 2) обране коло осіб.

Еліта політична - відносно невелика, внутрішньо диференційована, інтегрована група осіб (чи сукупність груп), що концентрує в своїх руках значний обсяг політичної влади. Е.П. безпосередньо бере участь у прийнятті та здійсненні рішень, пов'язаних з використанням державної влади або впливом на неї (див. В. Парето, Г. Моска).

Імідж політичний (англ. *image* образ) - образ політичного лідера-діяча партії, який складається в суспільній думці. І.П. може виникати стихійно, без зусиль з боку особистості (групи), або за допомогою особливих засобів, що знаходяться в розпорядженні фахівців зі створення іміджу (іміджмейкерів).

Інтерація у політиці - поняття, яке характеризує взаємодію політичних суб'єктів між собою та з інститутами влади, опосередковане використанням норм, символів, стереотипів та їх персональної інтерпретацією сторонами.

Істеблішмент (англ. *establishment* встановлення, заснування; установа) - елітні групи суспільства, також вся система влади і управління, за допомогою якої вони здійснюють своє панування.

Каудилізм (ісп. *caudillo* ватажок) – система панування в країнах Латинської Америки диктаторів, які приходять до влади і управляють за допомогою військового насильства.

Контреліта - особи, які володіють характерними для еліти психологічними якостями, але не мають доступу до керівних функцій у силу свого соціального статусу і різного роду бар'єрів.

Креатура (лат. *creatura* створення) - ставленик когось; той, хто висунувся завдяки чийсь протекції.

Культ особи - єдиновладдя тоталітарного типу, часто релігійного характеру, що означає раболіпство, сліпе поклоніння «божеству».

Лідер політичний (англ. *leader* ведучий, керівник). У сучасній політології існує кілька підходів до визначення політичного лідерства: 1) лідерство - постійний пріоритетний вплив з боку певної особи на все суспільство, організацію чи групу; 2) лідерство - це управлінський статус, соціальна позиція, пов'язана з прийняттям владних рішень, керівна посада; 3) політичне лідерство - це особливого виду підприємництво, яке здійснюється на політичному ринку, при якому політичні підприємці в конкурентній боротьбі обмінюються своїми програмами вирішення суспільних; 4) Л.П. - це символ спільності та зразок політичної поведінки групи, здатний реалізувати її інтереси за допомогою влади.

Макіявеллізм - образ політичної поведінки, політичні дії, що нехтують нормами моралі, при яких заради досягнення поставлених цілей вважаються допустимим застосування будь-яких засобів, в тому числі, підступних і жорстоких. Термін пов'язаний з ім'ям Н. Макіявеллі.

Меритократія (лат. *meritus* гідний + гр. *kratos* влада) - влада гідних людей, заснована на заслугах. Основоположником меритократичного підходу вважається В. Парето. Поняття введено англійським мислителем М. Янгом («Піднесення меритократії: 1870-2033», 1958) як негативна протиположна «аристократії» і «демократії». Пізніше неоконсерватори (Д. Белл, З. Бжезинський і ін.) надали поняттю позитивний зміст, визначивши його як влада «нової інтелектуальної еліти». Згідно Д. Беллу, сучасне суспільство засноване на «принципі досягнення», суть якого полягає в потенційній можливості кожного досягти влади тільки завдяки особистим здібностям і достоїнствам.

Особистість - стійка система спеціально значими рис, що характеризують індивіда, продукт соціалізації, включення людей в систему соціальних відносин за допомогою діяльності спілкування.

Партикуляризм (лат. *particularis* частковий, приватний) - принцип соціальної та політичної діяльності, заснований на домінуванні приватних (особистісних або групових) цілей та інтересів.

Плутократія (гр. *plutokratia* багатство, *kratos* влада) - влада багатих верств суспільства, що зібрали своє багатство незаконним шляхом.

Селекторат (лат. *selectio* відбір, вибір) - коло осіб, з здійснюють відбір претендентів на керівні посади. Термін використовується в теоріях еліт при характеристиці різноманітних систем рекрутування еліт.

Теорії еліт - родоначальниками елітистського напрямку в політології вважаються В. Парето, Г. Р. Міхельс, Г. Моска. У сучасній політичній науці виділяються меритократичний і владний підходи до дослідження еліт. Відповідно до першого з них, в еліту включаються індивіди на основі видатних особистих якостей (знань, здібностей, досягнень). З точки зору владного підходу, еліта - це продукт відбору найбільш цінних представників, найбільш продуктивна і ініціативна частина населення. З точки зору другого підходу, еліту складають індивіди, які здійснюють владу і впливають на процес вироблення загальнозначимих рішень.

Натовп - значне число людей, що знаходяться в безпосередньому контакті один з одним.

Функціонер (лат. *functio* виконання) - 1) в деяких країнах - працівник партійної чи профспілкової організації, активіст; 2) чиновник, працівник державного апарату.

Харизма (гр. *charisma* божественний дар) - екстраординарна здатність, властивість, якість індивіда, що виділяє його серед інших і, що найголовніше, не настільки придбане їм, скільки дароване йому природою, Богом, долею.